

Білобровка Л.П.,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Науковий керівник: д.ю.н., проф. Фріс П.Л.
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ІМПЕРАТИВНИМ ТА ДИСПОЗИТИВНИМ МЕТОДАМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Кримінально-правова політика держави у сфері захисту основ національної безпеки, що втілена в нормах Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України), характеризується особливою суворістю та домінуванням імперативного методу регулювання. Це зумовлено тим, що об'єктом захисту тут виступають фундаментальні засади існування державності – суверенітет, територіальна цілісність та конституційний лад, закріплені в Основному Законі [1, ст. 1, 2]. Аналіз змісту цього розділу дозволяє виявити специфічне поєднання владних приписів, що базуються на безумовних заборонах, та диспозитивних елементів, спрямованих на стимулювання правомірної поведінки суб'єкта задля мінімізації шкоди державним інтересам.

Імперативний метод у Розділі I КК України є базовим і виявляється через *встановлення жорстких заборон* на дії, що загрожують самому існуванню України як незалежної держави. Так, стаття 109 КК України імперативно забороняє будь-які дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади [2, ст. 109]. Аналогічно, законодавець встановлює категоричну заборону на умисні дії з метою зміни меж території або державного кордону на порушення порядку, встановленого Конституцією України [2, ст. 110]. У цих нормах імперативність підкріплюється надзвичайно суворими санкціями, які в умовах воєнного стану за вчинення державної зради або диверсії передбачають позбавлення волі на строк п'ятнадцять років або довічне позбавлення волі з обов'язковою конфіскацією майна [2, ст. 111, 113].

Проявом імперативного методу також є детальне *регламентування обов'язків осіб, які наділені владними повноваженнями*, та встановлення для них *підвищеної відповідальності* за антидержавні дії. Зокрема, вчинення дій,

спрямованих на захоплення влади або посягання на територіальну цілісність особою, яка є представником влади, кваліфікується за суворішими частинами відповідних статей, що є формою імперативного посилення вимог до державних службовців [2, ст. 109, 110]. Також імперативність виявляється у абсолютно визначеному застосуванні конфіскації як виду покарання за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни конституційного ладу або зміни меж території, де конфіскація майна є обов'язковим елементом державного примусу [2, ст. 110-2]. Особливої уваги заслуговує стаття 111-1 КК України, яка через розгалужену систему імперативних заборон деталізує різні форми колабораційної діяльності, від публічного заперечення агресії до добровільного зайняття посад в окупаційних органах, що фактично встановлює чіткі межі абсолютних заборон щодо співпраці з ворогом [2, ст. 111-1].

Диспозитивний метод у цьому розділі КК України має специфічне функціональне призначення і адресований суб'єкту як спосіб *заохочення до припинення злочинної діяльності*. На відміну від імперативного примусу, диспозитивність тут надає особі право вибору: продовжувати протиправну діяльність або добровільно заявити про неї органам влади в обмін на звільнення від кримінальної відповідальності. Найбільш яскраво це простежується у положенні, згідно з яким особа (крім керівника групи) звільняється від відповідальності за фінансування антидержавних дій, якщо вона до повідомлення їй про підозру добровільно заявила про те, що сталося, або іншим чином сприяла припиненню злочину [2, ст. 110-2, ч. 5]. Це є класичним прикладом диспозитивного стимулювання, де держава пропонує особі автономію у прийнятті рішення, що може радикально змінити її правовий статус у подальших кримінально-правових та кримінально-процесуальних відносинах.

Подібні диспозитивні засади закладені в механізмі *звільнення від відповідальності* за державну зраду та шпигунство. Закон надає суб'єкту реальну можливість обрати шлях співпраці з органами державної влади України: якщо громадянин на виконання злочинного завдання іноземної держави ніяких дій не вчинив і добровільно заявив про свій зв'язок з ними, він звільняється від відповідальності [2, ст. 111, ч. 3]. Аналогічна норма діє і для іноземців у випадку шпигунства, якщо добровільне повідомлення та вжиті заходи відвернули

заподіяння шкоди інтересам України [2, ст. 114, ч. 2]. У цих випадках кримінально-правова політика використовує диспозитивний інструментарій для дезорганізації підривної діяльності ворога, надаючи пріоритет державній безпеці над каральною функцією. Додатково диспозитивний метод виявляється через врахування *добровільності* при кваліфікації колабораціонізму чи пособництва державі-агресору, що дозволяє відокремити вільний вибір особи на користь ворога від дій, вчинених під фізичним чи психічним тиском в умовах окупації [2, ст. 111-1, 111-2].

Отож, як бачимо, Розділ І КК України поєднує жорстку імперативність, необхідну для забезпечення національної безпеки, із диспозитивними стимулами до виправлення ситуації суб'єктом. Гнучкість використання цих методів у Розділі І КК України проявляється у здатності держави динамічно адаптувати характер впливу на суб'єкта залежно від ситуації. Зокрема, імперативність забезпечує непорушний каркас стабільності, встановлюючи найвищу ціну за зраду чи диверсію, тоді як диспозитивність додає системі необхідної адаптивності. Дійсно, це можна простежити у переході від суворого покарання до повного звільнення від відповідальності як стратегічного кроку: держава готова поступитися правом на покарання конкретної особи заради отримання цінної інформації або запобігання більш масштабній загрозі, що, звичайно, є прагматичним використанням диспозитивності для досягнення цілей національної безпеки. Крім того, гнучкість методів дозволяє диференціювати відповідальність у складних умовах окупації, де межа між колабораціонізмом та вимушеним виживанням часто визначається саме через аналіз автономії волі особи.

Таким чином, поєднання імперативного примусу та диспозитивного заохочення в забезпеченні охорони основ національної безпеки України створює багатовекторну модель кримінально-правової політики, де держава залишається водночас безкомпромісною до злочинців та адаптивною до тих, хто усвідомлює свою небезпечну для держави діяльність та готовий виправити завдану шкоду.

Список використаних нормативно-правових актів:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2024. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

(дата звернення: 23.11.2025).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001
№ 2341-III. Редакція від 11.12.2025. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 23.11.2025).